

Nahalboyev Lazizjon Bazarovich

Jizzax Sambhram universiteti o'qituvchisi

BIZNES JARAYONLARI VA ULARNI HISOBGA OLISH

Annotatsiya: Maqolada biznes faoliyatini tahlil qilishning murakkab bo'lgan usullari orqali turli raqobat jarayonlarini, kon'yunkturaviy o'zgarishlarni yoritib berish, shu bilan bir qatorda biznes muhitini tashkil etish, iste'molchi xulq-atvorini modellashtirish, tovarning sifati, uning raqobatdoshligini ta'minlash, firmaning bozordagi strategiyalarini to'g'ri tanlash bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: Biznes, biznes jarayonlari hisobi, tahlil, korxona va tashkilotlar, ishlab chiqarish, raqobatbardoshlik va strategiya.

Нахалбоев Лазижон Базарович

Джизак — преподаватель Самбхрамского университета.

БИЗНЕС-ПРОЦЕССЫ И ИХ УЧЕТ

Аннотация: В статье рассматриваются различные конкурентные процессы, экономические изменения посредством комплексных методов анализа предпринимательской деятельности, а также формирования соответствующих знаний, умений и компетенций по организации бизнес-среды, моделированию потребительского поведения, обеспечению качества товара, его конкурентоспособности, выбору правильной стратегии компании на рынке.

Ключевые слова: Бизнес, учет бизнес-процессов, анализ, предприятия и организации, производство, конкурентоспособность и стратегия.

Nahalboyev Lazizzjon Bazarovich

Teacher of Jizzakh Sambhram University

BUSINESS PROCESSES AND THEIR ACCOUNTING

Abstract: The article aims to shed light on various competitive processes and conjuncture changes through complex methods of analyzing business activities, as well as

to form the relevant knowledge, skills and qualifications in organizing the business environment, modeling consumer behavior, ensuring the quality of goods, their competitiveness, and the correct choice of the firm's market strategies.

Keywords: Business, business process accounting, analysis, enterprises and organizations, production, competitiveness and strategy.

Mamlakat iqtisodiyotini yuksaltirish, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan yangi korxonalarni barpo etish va rekonstruktsiya qilish uchun investitsiyalarni jalb qilish va baholash nechog'lik katta hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu avvalombor, aholi bandligi, uning ish haqi va daromadlarini oshirish kabi eng muhim ijtimoiy muammolarni yechish imkoniyatini beradi. Iqtisodiyotda tarkibiy islohotlar va iqtisodiyotni modernizatsiyalashda investitsiyalarni jalb qilish va baholash, uning ko'lamini kengaytirish bilan bog'liq masalalarning nazariy va amaliy tomonlarini o'rganishda Biznes jarayonlari va ularni hisobga olish alohida o'rin tutadi.

Biznes jarayonlari ahamiyati turli mulkchilik shakllarida faoliyat yurituvchi korxonalarning vazifasi, o'z faoliyati jarayonida mahsulot ishlab chiqarishdan iborat. Bu vazifani bajarish uchun birinchi navbatda ta'minot jarayonini bosib o'tishi, ishlab chiqarish va undan keyin esa uni sotish jarayoniga kelishi kerak. Bu uchta bosqich har doim bir -birlarining o'rnini egallaydi va shu bilan korxonada mablag'larning uzluksiz aylanishini hosil qiladi. Barchamizga ma'lumki biznes korxonalarining shakllari yakka tadbirkor, hamkor korxona va kompaniya. Korxona xususiy yoki mas'uliyati cheklangan jamiyat ko'rinishida bo'ladi.

Yakka tadbirkor. Yakka tadbirkor biznesi yagona jismoniy shaxs tomonidan yuritiladi. Biznesning bu turi oson tugatiladigan, bitta jismoniy shaxs tomonidan boshqariladiganligi bois va hukumat ko'p qonun-qoidalari halaqit qilmaydi. Kapital kichik miqdorda bo'lishi kerak va moliyaviy manbalar cheklangan. Biznes foyda keltira boshlaganda, boshliq foydani boshqalar bilan bo'lishmaydi. Solig'i maqsadlarida, faqat qat'iy belgilangan soliq to'laydi va firma foyda solig'i to'lamaydi. Boshliq barcha amalga

oshiriladi faoliyatdan xabardor bo'лади va buxgalteriya maqsadlarida ko'p ma'lumotlar talab qilinmaydi. Buxgalteriya ma'lumotlarini Yangidan tayyorlangan mahsulot, sarflangan ishlab chiqarish vositalarining xodimlar mehnati bilan yaratilgan zaruriy va qo'shimcha mahsulotdan tashkil topgan yangi qiymatlardan iborat bo'лади. Ishlab chiqarish jarayonini buxgalteriya hisobida aks ettirish, birinchidan, unga qilingan xarajatlar - sarflangan mablag'lar, ishchi kuchi va ikkinchidan, ishlab chiqarilgan mahsulotlar - tayyor buyumlarda qayd etiladi. Ishlab chiqarish xarajatlari pul shaklida hisobga olinadi. Pul shakli bilan birgalikda, moddiy xarajat sarflari buxgalteriya hisobida tegishli tartibda natura va mehnat o'lchovlarda ham ko'rsatiladi. Bu o'lchovlar pulda baholash uchun asos hisoblanib, ulardan xarajatlar hajmini boshqarish uchun foydalaniladi. Buxgalteriya hisobi mehnat vositalari va ishchi kuchi sarfini aks ettirib, ishlab chiqarish jarayonining boshqa tomonini anglatadigan ishlab chiqarish iste'molini ham o'z ichiga oladi. Ta'minot doirasida korxona pul mablag'lari hisobiga o'ziga zarur bo'lgan moddiy boyliklarni sotib oladi. Sotish bosqichida ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan mahsulotning iste'molchilarga sotish sodir bo'лади. Bu bosqichning yakunida korxona zaxiralari yana pul shakliga kiradi. Korxonaning ta'minoti va sotish jarayonlarini aks ettirishda buxgalteriya hisobi quyidagilarni qayd qilishi zarur: jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar, ya'ni ishlab chiqarish vositalarini xarid qilish va mahsulot sotishiga qilingan xarajatlar; ta'minot jarayonida xarid qilinadigan buyumlar; sotish uchun mo'ljallangan va sotish jarayonida joylashgan ishlab chiqarish mahsulotlari hamda sotilgan buyumlar uchun korxonalar tomonidan olinadigan pul mablag'lari va h.k. Sotilgan mahsulotning summasi ishlab chiqarishga qilingan xarajatlar summasidan korxona tomonidan belgilangan sof daromad miqdoriga ko'p bo'лади. Shunday qilib, sotish jarayonining yakunlanishi moddiy ishlab chiqarish sohasida yaratilgan sof daromadni taqsimlash imkonini beradi. Bu yerda buxgalteriya hisobi davlat daromadiga o'tkazilishi lozim bo'lgan, korxona tomonidan olingan summasi, qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, foyda solig'i aniqlanadi va qayd qilinadi. Sotish jarayoni

tugagandan so'ng korxona tegishli organlarga berilishi kerak bo'lgan summalarni o'tkazish imkoniga ega bo'ladi. Xom-ashyo va materiallar, boshqa tovarmoddiy zaxiralari haqiqiy tannarxi bilan bir qatorda ulgurji narxlari, normativ tannarxi bo'yicha; tayyor mahsulotlar-ishlab chiqarish reja tannarxi va normativ tannarxi bo'yicha baholanadi. Ish haqi hisoblash mohiyatiga ko'ra mehnat o'lchovini pul o'lchoviga o'tkazish usuli hisoblanadi. Bizga ma'lumki, korxona faoliyatida ishlatiladigan xo'jalik mablag'lari va ularning tashkil topish manbalari turli bo'lib, ularni o'lchov birliklari, shakl va tuzilishlari, tashkil topishlari har xil ko'rinishga egadir. Korxona xo'jalik faoliyatida ro'y beradigan xo'jalik jarayonlari natijasida mablag' va ular tashkil topish manbalari ham miqdor, ham xajm jihatdan o'zgarishi ham tabiiy holdir. Demak, ular hisobini yuritish uchun yagona o'lchov birligi – puldan foydalanmaslikni iloji yo'q. Korxona mulki hisobi yuritilayotganda, ular baholanadi. Baholash – xo'jalik mablag'lari, majburiyatlar va xo'jalik jarayonlarini pul o'lchov birligida aks ettirish usulidir. Baholash va kalkulyatsiya xo'jalik ko'rsatkichlarini pulda ifodalash uchun foydalaniladigan buxgalteriya hisobi obyektlarini pulda o'lchash usulidir. Bu usuldan foydalanish tovar - pul munosabatlarining mavjudligi bilan shartlangan. Bunday iqtisodiyotni rivojlantirish vositasi, qurollari hisoblangan pul, narx, tannarx, foyda, savdo, kredit, moliyalarni qo'llash katta ahamiyatga egadir.

Ishlab chiqarish jarayonida xo'jalik yurituvchi subyektlarda tayyor mahsulot yaratiladi. Tayyor mahsulot ishlab chiqarish uchun uning turiga qarab xarajatlar qilinadi. Mazkur xarajatlar tarkibi esa, "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi" Nizomda keltirilgan. Korxonalarda mahsulot ishlab chiqarishda sarflanadigan xarajatlar 2010– "Asosiy ishlab chiqarish" schyotida asta-sekinlik bilan yig'ilib boradi.

Ishlab chiqarish jarayonida buxgalteriya hisobining oldiga quyidagi vazifalar belgilanadi:

-ishlab chiqarish haqiqiy xajmlarni aniqlash bunda jami ishlab chiqarilgan mahsulot, hamda mahsulot har bir turi bo'yicha miqdor ko'rsatkichlarga ega bo'linadi. Olingan ma'lumotlar ham natura, ham pul o'lchov birligida bo'ladi;

-mahsulot haqiqiy tannarxini hisoblash.

Masalan, ishlab chiqarishdagi ishchilarning mehnat haqi, materiallar qiymati, mahsulot ishlab chiqarishda bevosita qatnashgan asosiy vositalarga hisoblangan eskirish summasi hamda ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi yordamchi va umumishlab chiqarish xarajatlari. Ishlab chiqarish hisobini yuritish uchun bir qancha schyotlar qo'llanilib, ulardan asosiysi 2010–“Asosiy ishlab chiqarish” aktiv schyotidir. Mazkur schyot yordamida ishlab chiqarish umumiy hajmi aniqlandi. Mahsulot tayyor bo'lganidagi so'ng esa, 2010 schyoti kreditidan 2800–“Tayyor mahsulotlar” schyotining debetiga o'tkaziladi. Mahsulot ishlab chiqarish texnologiyasi murakkab, hamda uzlukiz bo'lsa, har oyning oxirida tugallanmagan ishlab chiqarish yuzasida qoldiqlar aniqlanadi. Tugallanmagan ishlab chiqarish 2010–“Asosiy ishlab chiqarish” schyoti debetida qoldiq sifatida hisobga olinib, inventarizatsiya usuli orqali aniqlanishi yoki normativ (reja)dagi ishlab chiqarish tannarxi bo'yicha baholinishi mumkin.

Ishlab chiqarishning haqiqiy tannarxini aniqlashda quyidagi formula foydalaniladi.

$$T = X + B - O \text{ bu yerda}$$

T – ishlab chiqarilgan mahsulotning tannarxi;

X – ishlab chiqarish xarajatlari;

B – oy boshiga tugallanmagan ishlab chiqarish qoldig'i;

O – oy oxiriga tugallanmagan ishlab chiqarish qoldig'i.

Biznes – bu iqtisodiyotning zamonaviy texnologiyasi hisoblanib, yangi ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, tovar belgilarini yaratish, bozorga joylashtirish, iste'molchilar bilan o'zaro munosabatlarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni o'z ichiga oladi. Biznesni tashkil etishda tomonlar faoliyatini oldindan baholash, tadqiq etish u yoki bu mahsulotga qanday munosabatda ekanini aniq baholash muhim hisoblanadi. Biznes

tadqiq etish faqatgina g'oyalar tashuvchisi emas, balki raqobatdosh ustunliklarni ko'paytirish evaziga kompaniyani rivojlantirish vositasi hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlanishining beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2017 yil 15 avgustdagi №3-5024 sonli Qarori.

2). Buxgalteriya hisobi. A.A. KARIMOV, J.E. KURBANBAYEV, S.A. JUMANAZAROV. Toshkent Moliya institute. Darslik. 2020 yil.

3). www.lex.uz